

MANİSA'NIN DIŞ TİCARETİNE İLİŞKİN DİNAMİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail METİN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi İşletme Fakültesi,
dr.i.metin@gmail.com

Araş. Gör. Dr. Hakan ATLI
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
hakan.atli@cbu.edu.tr

Öğr. Gör. Dr. İrfan KALPALI
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
i.kalpali@gtb.gov.tr

Özet

Türkiye 2017 yılında 157 milyar dolarlık ihracata karşılık 233 milyar 800 milyon dolarlık ithalat yaparak toplamda 390 milyar doları aşan bir dış ticaret hacmine ulaşmıştır. İstanbul, Bursa, Kocaeli, İzmir, Ankara, Gaziantep ve Sakarya'nın ardından en çok dış ticaret hacmine sahip sekizinci şehir Manisa olmuştur. Bu çalışmada, Manisa'nın dış ticareti geniş bir çerçevede analiz edilmiştir. Bu kapsamda, şehrin dış ticaret hacminin gelişimi, dış ticaret yapılan ülkeler ve dış ticaret mal grubu (sektörel bileşimi) hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Manisa Gümrük Müdürlüğünden elde edilen veriler ışığında Manisa'nın dış ticaretine ilişkin dinamikler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Manisa'dan Almanya, İngiltere, Polonya başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesine ihracat yapılırken; Almanya, Polonya ve İtalya gibi ülkelere ithalat yapılmaktadır. Uluslararası pazarlara en çok gönderilen ürünler makina, TV, plastik, zeytin, tavuk ürünleri, otomotiv ürünleri ve demir-çelik olurken, ithalatta makine, plastik, demir-çelik, optik saat ve nakil vasıtaları ön sıralarda yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Uluslararası Ticaret, Uluslararası Pazarlama

THE EVALUATION OF THE DYNAMICS REGARDING THE FOREIGN TRADE OF THE CITY OF MANISA

Abstract

Turkey has reached a foreign trade volume of 390 billion dollars in 2017 by realizing a 800 million dollars import in response to an export of 157 billion dollars. Following İstanbul, Bursa, Kocaeli, İzmir, Ankara, Gaziantep and Sakarya, the eighth city who has the biggest foreign trade volume has been Manisa. In this study, the foreign trade of Manisa has been analyzed extensively. In this scope, information regarding the development of the foreign trade volume of the city, the foreign trade countries and the foreign trade product groups (sectoral compound) have been given. In addition, the dynamics of Manisa's foreign trade in the light of information received from the Manisa Customs Directorate have been examined in detail. While the export is conducted to many countries leading of which are Germany, England and Poland; the import takes place from countries such as Germany, Poland and Italy. The most frequently sent products to the international market are machine, TV, plastic, olive, chicken products, automotive products and iron-steel; and machine, plastic, iron-steel, optical clocks and means of transportation are the leading imported products.

Keywords: Manisa, International Trade, International Marketing

Giriş

Manisa şehrinin tarihi Milattan önce (M.Ö.) 3000 yıllarına kadar dayanmaktadır (Özleyen ve Tepeci, 2017:141; Akpınar ve Keskin, 2018:7). Manisa, tarihi geçmişi ve jeopolitik konumu ile anılsa da son yıllarda sanayi, tarım ve ticaret alanında Türkiye'nin önde gelen şehirleri arasındadır. Bunun arkasında, merkezi konumu itibariyle Anadolu'yu Ege Denizi'ne bağlayan bir köprü görevi görmesi (Dursun, 2013:520), dolayısıyla sağladığı lojistik üstünlükler, yatırım maliyetlerinin göreceli olarak düşük olması, doğal kaynaklara sahip olması (Çelik, 2017:286) ve Manisa merkez ve ilçelerinin yanı sıra İzmir'deki kalifiye işgücüne yakınlığı yer almaktadır. Ayrıca Ege bölgesinde denize kıyısı olmasa da, İzmir'in Alsancak ve Nemrut limanlarına en yakın il Manisa'dır. Yerel yatırımcılar yanında, çok uluslu şirketlerin de ilgi gösterdiği Manisa'nın, Türkiye'nin en çok dış ticaret yapan 8 ili arasında bulunuyor olması, yatırım ve ticaret açısından sahip olduğu stratejik önemi açıkça göstermektedir.

Uluslararası işletmecilik faaliyetleri, uluslararası yatırım ve ticaret olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Uluslararası yatırımlar; sermaye, teknoloji, yönetim yeteneği, üretim altyapısı vb. üretim faktörlerinin diğer ülkelere aktarılmasını veya devralınmasını ifade ederken, uluslararası/dış ticaret ise ulusal sınırlar arasında, ürün ve hizmetlerin karşılıklı değişimini ifade etmektedir. Bu değişim ihracat ve ithalat olmak üzere iki şekilde gerçekleşir (Çavuşgil vd.,2012:5). Liberal bir ekonomi için, diğer ülkelerle olan ticaret düzeyi büyük önem taşımaktadır. Dahası bu ticaret, dışa açık bir ülke ekonomisinin lokomotifidir. Ekonominin büyük ölçüde dış ticarete bağlı olduğu gerçeği, Türkiye'nin bölge ve iller düzeyinde de dış ticaretine ilişkin dinamiklerini incelenmesini gerekli ve önemli kılmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı Manisa'nın dış ticaretine ilişkin göstergelerin ayrıntılı bir şekilde araştırılarak, özellikle ihracatının artırılmasına yönelik farkındalık oluşturmak ve bu yönde önerilerde bulunmaktır. Çalışmada, ikincil kaynaklardan elde edilen veriler ışığında Manisa'nın dış ticareti, ülke ve mal grupları açısından özellikleri, önde gelen ihracatçı sanayi kuruluşları ile Manisa Gümrük Müdürlüğü özelinde Manisa'nın dış ticaretine ilişkin dinamikler incelenerek değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

1. Manisa İli Dış Ticareti

Türkiye 2017 yılında 157 milyar dolarlık ihracata karşılık 233 milyar 800 milyon dolarlık ithalat yaparak toplamda 390 milyar doları aşan bir dış ticaret hacmine ulaşmıştır. İstanbul, Bursa, Kocaeli, Ankara, İzmir, Gaziantep ve Sakarya'nın ardından en çok dış ticaret hacmine sahip sekizinci şehir Manisa olmuştur (Tablo 1.1). Söz konusu 8 il Türkiye'nin dış ticaretinin %80'den fazlasını yapmaktadır.

Tablo 1.1. Önde Gelen İhracatçı İller (Milyon ABD Doları)

Şehir	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Toplam (Milyon \$)
İstanbul	81.446	134.683	216.129
Bursa	10.534	9.121	19.655
Kocaeli	8.094	11.561	19.655
Ankara	6.737	12.516	19.253
İzmir	9.255	9.851	19.106
Gaziantep	6.607	5.237	11.844
Sakarya	5.250	3.086	8.336

Manisa	1.990	3.148	5.138
--------	-------	-------	-------

Kaynak: TÜİK, 2018, İllere Göre İhracat İstatistiklerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (Erişim: 22.06.2018)

Türkiye ve Manisa ekonomisinin önemli göstergelerinden olan ihracata ait veriler Tablo 1.2’de gösterilmiştir. Türkiye’nin toplam ihracatı değerlendirildiğinde, 2008 yılı sonlarında başlayan küresel krizin olumsuz etkisi 2009 yılı ihracat rakamının düşmesine neden olurken 2010-2014 yılları arasında tekrar yükseliş eğilimi yaşanmış ve 2015-2016 yılları arasında yakın coğrafyamızda yaşanan olumsuz gelişmeler, ABD Dolarının güçlü seyri, petrol ve emtia fiyatlarındaki zayıflık (Büyükeksi, 2017:1) gibi nedenlerle yaklaşık %10 kayıp yaşandıktan sonra 2017 yılında ihracat tekrar 157 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. 2010-2012 yılları arası ihracatta 4 milyar doları aşarak en iyi dönemini yaşayan Manisa, 2013 yılından 2017 yılları arasında 2 milyar dolar sınırını aşamamıştır. Manisa’nın Türkiye’nin toplam ihracatından aldığı pay %1,3’ler seviyesinde olup bu rakamın 2010-2011 yıllarında olduğu gibi tekrar %3’ler seviyesine gelmesi gerekmektedir. 2017 yılında toplam ihracat %10’dan fazla artış göstermesine rağmen Manisa’nın Türkiye ihracatından aldığı payda azalma yaşanmıştır.

Tablo 1.2. Türkiye ve Manisa İli İhracat Değerleri (Bin ABD Doları)

Yıl	Türkiye / Manisa	Toplam İhracat	Toplam İhracata Oranı (%)
2008	Türkiye	132.027.196	0,77
	Manisa	1.018.691	
2009	Türkiye	102.142.613	0,89
	Manisa	911.957	
2010	Türkiye	113.883.219	3,03
	Manisa	3.445.906	
2011	Türkiye	134.906.869	3,09
	Manisa	4.164.819	
2012	Türkiye	152.461.737	2,75
	Manisa	4.198.433	
2013	Türkiye	151.802.637	1,22
	Manisa	1.844.589	
2014	Türkiye	157.610.158	1,26
	Manisa	1.980.798	
2015	Türkiye	143.838.871	1,28
	Manisa	1.839.282	
2016	Türkiye	142.529.584	1,32
	Manisa	1.874.348	
2017	Türkiye	157.000.000	1,27
	Manisa	1.989.478	

Kaynak: TÜİK, 2018, İllere Göre İhracat İstatistiklerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (Erişim: 22.06.2018)

Türkiye ve Manisa ekonomisinin önemli göstergelerinden olan ithalata ait verilere Tablo 1.3’te yer verilmiştir. Türkiye’nin toplam ithalatı değerlendirildiğinde, küresel krizin olumsuz etkisiyle 2009 yılı ithalat rakamının yaklaşık %30 düştüğü görülmektedir. 2010-2013 yıllarında artış göstermiş ve bu artış 2013 yılında 251 milyar dolar ile zirveye ulaşmıştır. 2014-2016 yılları

arasında ithalat dizginlenmeye çalışılsa da 2017 yılında bir önceki yıla göre %15’lik bir artış göstermiştir. Manisa’nın ithalatı da 2013-2014 yılları dışında Türkiye’nin ithalatına paralellik göstermiştir. Manisa’nın Türkiye’nin toplam ithalatından aldığı pay son yıllarda %1.35 seviyelerinde seyretmektedir.

Tablo 1.3. Türkiye ve Manisa İli İthalat Değerleri (Bin ABD Doları)

Yıl	Türkiye / Manisa	Toplam İthalat	Toplam İthalata Oranı (%)
2008	Türkiye	201.963.574	0,42
	Manisa	844.642	
2009	Türkiye	140.928.421	0,42
	Manisa	598.545	
2010	Türkiye	185.544.332	1,6
	Manisa	2.963.095	
2011	Türkiye	240.841.676	1,51
	Manisa	3.632.199	
2012	Türkiye	236.545.141	1,53
	Manisa	3.618.465	
2013	Türkiye	251.661.250	1,16
	Manisa	2.926.372	
2014	Türkiye	242.177.117	1,4
	Manisa	3.398.109	
2015	Türkiye	207.234.359	1,59
	Manisa	3.303.398	
2016	Türkiye	198.618.235	1,36
	Manisa	2.702.136	
2017	Türkiye	233.797.921	1,35
	Manisa	3.148.003	

Kaynak: TÜİK, 2018, İllere Göre İthalat İstatistiklerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (Erişim: 22.06.2018)

TÜİK (2018) verilerine göre Türkiye’den en çok ihracat yapılan ülkeler arasında Almanya, İngiltere, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve ABD ön sıraları alırken; Manisa’nın ihracatında Almanya, İngiltere, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan (Manisa Valiliği, 2018) başta olmak üzere diğer Avrupa Birliği ve dünyanın birçok ülkeleri pay almaktadır. İlk iki ülke dışında ihracat yapılan ülkelerde farklılık bulunmaktadır.

Tablo 1.4. Manisa’nın En Çok Dış Ticaret Yaptığı Ülkeler

İthalat Yapılan Başlıca Ülkeler	İhracat Yapılan Başlıca Ülkeler
Almanya	Almanya
Polonya	İngiltere
İtalya	Polonya
Romanya	Bulgaristan

Çin Halk Cumhuriyeti	Macaristan
----------------------	------------

Kaynak: Manisa Valiliği, 2018, Sayılarla Manisa İstatistiklerinden derlenmiştir.
www.manisa.gov.tr/sayilarla-manisa, (Erişim: 01.07.2018)

Yine TÜİK (2018) verilerine göre Türkiye en çok Çin, Almanya, Rusya, ABD ve İtalya'dan ithalat yaparken; Manisa ise en çok Almanya, Polonya, İtalya Romanya ve Çin Halk Cumhuriyetinden (Manisa Valiliği, 2018) ithalat yapmaktadır.

Türkiye'nin 2017 yılında ihracatında öne çıkan ürün grupları sırasıyla motorlu kara taşıtları (87. Fası), makineler, mekanik cihazlar ve aletler (84. Fası) ve kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller (71. Fası) olurken; Manisa'nın ihracatında önce çıkan ürün grupları makineler ve TV'ler (84-85. Fası), plastikler (39-48. Fası), zeytin, tavuk ürünleri (01-24. Fası), otomotiv ürünleri (86-89. Fası) ve demir-çelik ürünleri (72-83. Fası) olmuştur (Tablo 1.5).

Tablo 1.5. Manisa'nın Dış Ticarete Öne Çıkan Ürün Grupları

İthalatta Öne Çıkan Ürün Grupları	İhracatta Öne Çıkan Ürün Grupları
84-85. Fası: Makinalar-TV'ler	84-85. Fası: Makinalar-TV'ler
39-48. Fası: Plastikler	39-48. Fası: Plastikler
72-83. Fası: Demir-Çelik	01-24. Fası: Zeytin, Tavuk Ürünleri
90-96. Fası: Optikler, Saatler	86-89. Fası: Otomotiv Ürünleri
86-89. Fası: Otomotiv Ürünleri	72-83. Fası: Demir-Çelik

Kaynak: Manisa Valiliği, 2018, Sayılarla Manisa İstatistiklerinden derlenmiştir.
www.manisa.gov.tr/sayilarla-manisa, (Erişim: 01.07.2018)

Türkiye'nin 2017 yılı ithalatında başı çeken ürün ve ürün grupları arasında mineral yakıtlar ve mineral yağlar (27. Fası), makineler, mekanik cihazlar ve aletler (84. Fası) ve elektrikli makine ve cihazlar, TV'ler (85. Fası) yer alırken; Manisa'nın ithalatında makine ve cihazlar, TV'ler (84-85. Fası), plastikler (39-48. Fası), demir-çelik ürünleri (72-83. Fası), optikler ve saatler (90-96. Fası) ve otomotiv ürünleri (86-89. Fası) ön sıralarda yer almaktadır (Tablo 1.5).

Tablo 1.6. Manisa'da (+50.000.000 \$) İhracat Yapan Sanayi Kuruluşları

İl Sıra No	Türkiye Sıra No	Kuruluş Adı	İhracat Değeri (\$)
1	6	VESTEL Ticaret A.Ş.	2.004.029.094
2	33	BOSCH Termoteknik Isıtma ve Klima San. Ve Tic. A.Ş.	281.131.901
3	34	INDESIT Company Beyaz Eşya Paz. A.Ş.	252.760.534
4	55	MAXION İNCİ Jant San. A.Ş.	192.406.346

5	169	STANDART Profil Otomotiv San. Ve Tic. A.Ş.	77.031.426
6	183	NORM Cıvata San. Ve Tic. A.Ş.	72.782.536
7	189	STANDART Profil Ege Otomotiv San. Ve Tic. A.Ş.	71.571.840
8	190	YONCA Gıda San. İşl. İç ve Dış Tic. A.Ş.	71.564.622
9	198	SARTEN Ambalaj San. Ve Tic. A.Ş.	69.708.843
10	199	ÖZGÜR Tarım Ürünleri İnş. San. Tic. A.Ş.	69.449.751

Kaynak: Manisa Valiliği, 2018, Sayılarla Manisa İstatistiklerinden derlenmiştir.
www.manisa.gov.tr/sayilarla-manisa, (Erişim: 01.07.2018)

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM, 2018) 2017 yılında en çok ihracat yapan ilk bin firma listesinde 100 milyon doları geçen 5 firma yer alırken, 20 milyon dolar ve üzeri ihracat yapan 32 firma bulunmaktadır. Söz konusu listeye göre 50 milyon doları geçen Manisalı firmalar tablo 1.6'da gösterilmiştir. Tablo 1.6'da yer alan firmalar incelendiğinde bu kuruluşların Manisa'nın en çok ihraç edilen ürün gruplarını üreten firmalar olduğu görülmektedir.

2. Manisa Gümrük Müdürlüğü Özelinde Manisa'nın Dış Ticaretine İlişkin Temel Dinamikler

Araştırmanın önceki bölümlerinde Manisa'da yerleşik firmaların oluşturduğu ihracat ve ithalat değerleri, en çok ihracat yapılan ülkeler ve mal grupları Türkiye bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirilirken, bu bölümde Manisa Gümrük Müdürlüğü özelinde dış ticarete ilişkin dinamikler incelenmektedir. Bu bağlamda; dış ticaret rakamları, ihracat ve ithalat yapan firma sayısı, Manisa'daki antrepo ve geçici depolama yerlerinin sayısı ile dâhilde işleme izin belgesi, nihai kullanım ve geçici ithalata ilişkin bilgiler Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Manisa Gümrük Müdürlüğü Özelinde Dış Ticarete İlişkin Dinamikler

Dış Ticaret Rakamları (USD)					
2015	USD	2016	USD	2017	USD
İthalat	757.570.802,76	İthalat	752.282.329,36	İthalat	813.095.397,00
ihracat	736.123.858,95	ihracat	744.070.526,54	ihracat	741.657.984,00
İthalat - İhracat Yapan Firma Sayısı					
2015		2016		2017	
Firma	Adet	Firma	Adet	Firma	Adet
İthalat	105	İthalat	93	İthalat	105
ihracat	158	ihracat	186	ihracat	207
Antrepo Sayıları					
2015		2016		2017	
Adet	5	Adet	4	Adet	2

Geçici Depolama Yeri					
2015		2016		2017	
Adet	1	Adet	1	Adet	1
Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB)					
2015		2016		2017	
Adet	24	Adet	41	Adet	34
Nihai Kullanım					
2015		2016		2017	
Adet	29	Adet	33	Adet	33
Geçici İthalat					
2015		2016		2017	
Adet	47	Adet	33	Adet	117

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018

Tablo 2.1'deki veriler incelendiğinde, Manisa Gümrük Müdürlüğü özelinde 2015 yılında yaklaşık 757.6 milyon ABD doları olan ithalatın, 2017 yılında 813.1 milyon dolara çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan Manisa'dan 2015 yılında 736.1 milyon dolarlık ihracat yapılırken 741.7 dolarlık bir ihracat söz konusu olmuştur. Rakamlar incelendiğinde toplam ihracat ile ithalatın birbirine yakın seyrettiği anlaşılmaktadır. 2017 yılı verilerine göre Manisa'da 105 ithalatçı firma bulunurken 207 ihracatçı firma bulunmaktadır. Dolayısıyla Manisa'daki firmalar için genel olarak katma değeri düşük ürünler ihraç ettikleri söylenebilir. Antrepo ve geçici depolama alanlarının sınırlı olduğu Manisa'da yıllar itibariyle DİİB, nihai kullanım ve geçici ithalat sayılarının da arttığı görülmektedir.

3. Sonuç ve Öneriler

Manisa ilindeki ihracat değerleri, TR33 bölgesinde İzmir hariç diğer illerin üzerinde olmasına rağmen ihracat değerlerindeki artış oranı diğer illerle kıyaslandığında düşüktür. Türkiye ihracatında ilk sıralarda yer alan motorlu kara taşıtları, makineler ve demir-çelik ürünleri gibi fasıllar Manisa ilinin ihracatında da yüksek paya sahip olduğundan Manisa ilinde en çok ihracatı yapılan sektörler ülke ihracatındaki önde gelen sektörlerle paralellik göstermektedir. Ülkenin en çok ihraç ettiği ürünlere ilaveten TV ve iklimlendirme aletleri, zeytin, tavuk ürünleri ve meyve-sebzeler Manisa ilinin ihracatında göze çarpan sektörlerdir. Türkiye ve Manisa ithalat açısından değerlendirildiğinde, makine ve cihazlar dışında ithalatta önde gelen sektörler farklılık göstermektedir. Ülke ithalatında mineral yakıtlar ve mineral yağlar başı çekerken, Manisa'da daha çok TV ve diğer makine aksamaları, plastikler, optik ve saatler ithal edilmektedir. Manisa'da ihracat ve ithalat sektörlerinde benzerlik olması ihracatın büyük bir bölümünün ithalata bağımlı olduğunun göstergesidir.

Manisa Gümrük Müdürlüğü özelinde Manisa'nın dış ticaretine ilişkin dinamikler incelendiğinde, ihracatın hemen hemen ithalatı karşıladığı, ihracatçı firma sayısında artış yaşandığı ancak hemen hemen ihracatçıların yarı sayısındaki ithalatçıların daha fazla ithalat yaptığı anlaşılmaktadır, Manisa'da sınırlı sayıda antrepo ve geçici depolama alanı bulunurken, dahilde işleme, nihai kullanım ve geçici ithalatta yıllar itibariyle artış yaşanmıştır.

Dünyanın ekonomi alanında en önde gelen dergilerinden olan Financial Times'ın yayın organı fDiMagazine tarafından Manisa'ya, 2004-2007 yılları arasında Avrupa'da geleceğin şehirleri kategorisinde Güney Avrupa'nın en iyi gelecek vaat eden ve maliyetler açısından en uygun maliyetli (karlı) yatırım kenti ödülü verilmiştir (fDiMagazine, 2006:1). Bu ödülü almasında yatırım için gerekli alt yapının olması, vergisel avantajlar ve İzmir limanlarına yakınlık gibi faktörler ön sırada yer almaktadır. Manisa'da hali hazırda faaliyet gösteren Bosch, Indesit,

Ferrero, Schneider, Accell, Frito Lay, Rexam, Viessmann, Imperial Tobacco gibi yabancı yatırım firmalarına ödülleri alındıktan sonra Mitsubishi Electric ve Pepsi gibi firmaların eklenmesi kesinlikle tesadüf değildir.

Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin yanı sıra Saruhanlı yakınlarına kurulacak tarım ve makine ihtisas organize sanayi bölgesi ile Manisa'ya yeni yatırımlar çekilecek ve dolayısıyla katma değeri göreceli yüksek ürün ihracatında artış görülecektir.

Manisa sanayi şehri olmasının yanında Türkiye'nin en önde gelen tarım şehirlerinden biridir. Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları ile sürdürülebilir üretim teknikleri ile devlet tarafından desteklenmelidir. Ayrıca, tarımsal ürünlerin üretilmesinde, fiyatlandırılmasında dağıtımında ve tanıtımında aktif rol alınabilmesi için küçük ölçekli tarım işletmelerinin tarımsal örgütler (Uysal, 2013:513) veya kooperatifler altında toplanması önerilebilir.

Ülkemizin de önde gelen sorunlarından olan katma değeri yüksek ürünlerin üretilmemesi Manisa için de geçerli bir sorundur. Bu anlamda işletmelerimizin gelişen teknolojiye ayak uydurarak yeni ürünler üretmeleri, mevcut ürünlerine katma değer sağlamaları, doğru ve sürdürülebilir bir uluslararası pazarlama yaklaşımını benimsemeleri hem Manisa hem de ülkemiz adına gerekli ve önemlidir.

Kaynaklar

- Akpınar, R. Ve Keskin, R. (2018). "Manisa İlçeleri Sanayi Göstergelerinin Tematik Haritalanması". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(1). 5-16.
- Binark, M. ve Bayraktutan Sütçü, G. (2008). *Dijital Oyun*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Brecht, B. (2011). *Oyun Sanatı ve Dekor*. (Çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Bulut, D. ve Kurtuluş, S. (2006). "Çocuklara Yönelik Reklamlarda Animasyon ve Hatırlama İlişkisi". *11. Ulusal Pazarlama Kongresi*. 1-3 Kasım 2006. İzmir.
- Büyükekeşi, M. (2017). "İhracat Neden Azaldı?" Türkiye İhracatçılar Meclisi Basın Odası, (Erişim: 29.06.2018) <http://www.tim.org.tr/tr/basin-odasi-gundem-ihracat-neden-azaldi.html>
- Çapar, B. (2005). "Bilgi Yönetimi". *Bilgi Çağı Bilgi Yönetimi ve Bilgi Sistemleri*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Çavuşgil, S.T., Knight, G., ve Riesenberger, J.R. (2012), *International Business: Strategy, Management And New Realities*, 2. Edition, Pearson-Prentice Hall, New Jersey.
- Çelik, A.A. (2017). "Bir Yatırım Merkezi Olarak Manisa'nın Dinamiklerinin Değerlendirilmesi". *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 15(4). 285-312.
- Davenport, T. H. ve Prusak, L. (2001). *İş Dünyasında Bilgi Yönetimi: Kuruluşlar Ellerindeki Bilgiyi Nasıl Yönetirler*. (Çev. Günhan Günay). İstanbul: Rota Yayınları.
- De Certeau, M. (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Dursun, İ.T. (2013). "Manisa'nın Rekabetçilik Düzeyi Üzerine Bir Değerlendirme". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (3). 518-530.
- Erdoğan, İ. (2002). *İletişimi Anlamak*. Ankara: Erk.

- Erten, T. (2006). Reklam Planlaması ve Etkinliğinin Ölçülmesinde Kullanılan İstatistiksel Teknikler. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ersoy, O. (1973). “Kağıt ve Kağıtçılık”. *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Gündoğdu, C. (2007). “Âşık Sümmânî”de Aşkın Metafiziği”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 8 (18). 113-154.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018 (Manisa Gümrük Müdürlüğü Bakanlık Raporu)
- Gürak, H. “Önce Bilgili İnsan - Ekonomik Büyüme ve Refahın Gerçek Kaynakları Olan: Üretken Bilgi (Teknoloji) ‘ve Bilgili İnsan’ Üzerine”. <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/hasangurak/Once%20Bilgili%20Insan.pdf>, S.E.T. [Erişim Tarihi: 11.01.2015].
- Kaya, Y. ve Tekin, R. (2007). *Veritabanı ve Uygulamaları*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Kenar, N. (Nisan 2006). “Kayıt Dışı İstihdam”. *Popüler Yönetim*. 9. 44-47.
- Kerr, A. (2006). *The Business and Culture of Digital Games: Gamework/Gameplay*. London: Sage.
- Köksalan, M. E. “Küreselleşme Sürecinde Televizyon: Çokkimliklilik ve Postmodern İzleyicilik”. <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/demokrasi/demokrasi38.pdf>. [Erişim Tarihi: 05.01.2015].
- Laudon, K. C. and Laudon, J. P. (2008). *Management Information Systems-Managing the Digital Firm*. NY: Pearson Prentice Hall.
- Metin, İ. ve Akcan A.T. (2017). “Küreselleşmenin Dış Ticarete Etkisi: Türkiye Analizi”. *Journal of Current Researches on Business and Economics*. 7 (2). 257-268’in içinde Gültekin, S. (2011). “Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye’nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2011/2 (22). 29-40.
- Özleyen, E. ve Tepeci, M. (2017). “Manisa’da Yöresel Yemeklerin ve Lezzetlerin Turizmin Gelişimine Katkısının Belirlenmesi”. *Turizm Akademik Dergisi*. 02 (2017). 139-152.
- TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.
- Uysal, Ş. (2013). “Manisa İlinde Bitkisel Ürünler İhracatında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3). 498-516.
- Van Dijk, T. (2005). “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”. s. 315-375. içinde *Medya, İktidar, İdeoloji*. (Der. ve Çev.) Mehmet Küçük. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları.
- <http://www.manisa.gov.tr/sayilarla-manisa>
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 İllere Göre İhracat Verileri
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Manisa Verileri
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 En çok ihracat ve ithalat yapılan 20 Ülke İstatistikleri
- http://www.manisa.gov.tr/kurumlar/manisa.gov.tr/documents/Planlama/sayilarla_manisa_2017.pdf Manisa İli Dış Ticaret Verileri